

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

Серія «Навчально-методичні посібники»

ФІЛОСОФІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Навчально-методичний посібник

За загальною редакцією Х. Н. Бехруза

Одеса
Фенікс
2023

*Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16 лютого 2023 року)*

Автори:

Аракелян М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;
Бехруз Х. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Вступ*);
Мануїлова К. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 1*);
Канєнберг-Сандул О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 2*);
Белогубова О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 3*);
Харитонов Р. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 4*);
Гриб Г. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 5*);
Ківалова Т. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 6*);
Гребенюк Д. – асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 7*);
Цибульська О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (*Тема 7*).

Рецензенти:

Громовенко К. – доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету;
Тодошак О. – кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету судового та міжнародного права.

За загальною редакцією доктора юридичних наук, професор, завідувача кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» **Х. Бехруза.**

Філософія міжнародного права : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / М. Аракелян, Х. Бехруз, Мануїлова К. [та ін.] ; за заг. ред. Х. Бехруза ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 100 с. – Режим доступу:
ISBN 978-966-928-893-6

Посібник побудований за принципом вибіркості надання інформації з основних проблем філософського осмислення міжнародного права. Складається із семи тем, кожна містить: лекційні питання; питання до практичних занять; питання для самостійної роботи; теми рефератів; список рекомендованих джерел. Пропонуються тестові завдання для поточного контролю знань, перелік питань для самоперевірки. Наведено перелік інформаційних ресурсів, переважно відкритого доступу, де можна знайти корисну інформацію з питань філософського осмислення проблем міжнародного права.

Призначений для здобувачів вищої освіти – аспірантам за спеціальністю 293 «Міжнародне право», а також усім, хто цікавиться питаннями філософських засад міжнародного права, історії міжнародних правових учень, політичної філософії тощо.

УДК 341:141 (073) Ф 561

ЗМІСТ

ВСТУП

Ошибка! Закладка не определена.

ТЕМА 1. СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

ТЕМА 2. ВНЕСОК РЕЛІГІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ ГУГО ГРОЦІЯ. ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В ПРАЦЯХ І. КАНТА ТА Г. ГЕГЕЛЯ

ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЕВОЛЮЦІЇ І ПОНЯТТЯ СУВЕРЕНІТЕТУ ЯК ОДНОГО ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ТЕМА 5. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА ЯК ОСНОВА АНТРОПОЛОГІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ТЕМА 6. ТЕНДЕНЦІЯ ГУМАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ.....

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....

ВСТУП

Вагоме місце у формуванні теоретичних знань посідає філософія права. Філософи права протягом останніх шістдесяти років активно займаються тим, що можна умовно назвати концептуальними питаннями, серед яких: юридичні міркування щодо понять, що є невід'ємними складовими розуміння права, серед яких влада, обов'язок та примус та ін., а також над питаннями про цінності, які мають бути покладені в основу права та у світлі яких його необхідно оцінювати та реформувати, найголовніші серед яких справедливість, свобода, рівність, толерантність тощо. Ця тенденція спостерігається як у загальнотеоретичній юриспруденції, яка займається концептуальними та нормативними питаннями права загалом, так і у спеціальній юриспруденції у царині філософського дослідження галузевих наук. Філософія міжнародного права є галуззю спеціальної юриспруденції, яка охоплює як концептуальні, і нормативні питання міжнародного права.

Актуальність та необхідність вивчення дисципліни «Філософія міжнародного права» обумовлюються сучасними імперативами загального розвитку та необхідністю філософського переосмислення значущості та цінності міжнародного права як цивілізованого способу вирішення глобальних проблем людства та міжнародних конфліктів. Філософія міжнародного права являє собою процес мислення, скерований на пошук сутності міжнародного права і його місця у соціальній реальності, є сукупністю ідей, цінностей, концептуальних принципів міжнародно-правової свідомості. Модернізація міжнародного права, що наразі відбувається, потребує також переосмислення його методологічних позицій. Курс з філософії міжнародного права надає уявлення про методологічні засади проведення наукових досліджень в галузі міжнародного права, що сприяє кристалізації наукового світогляду в цілях більш глибокого розуміння сучасної міжнародно-правової реальності.

Предметом філософії міжнародного права є концептуалізація філософських ідей та принципів, що становлять основу міжнародного права та його науки.

Метою курсу є надання здобувачам освіти знань з філософських питань міжнародного права, закономірностей та особливостей розвитку міжнародного права у глобальному світі.

Основними завданнями дисципліни є:

- вивчення основних підходів до аналізу міжнародного права;
- розкриття особливостей методології пізнання міжнародно-правової реальності та методології юридичної практики у цій сфері;
- виявлення та визначення онтологічних, антропологічних, аксіологічних та інституційних проблем філософії міжнародного права;
- розвиток навичок поєднувати філософсько-теоретичний аналіз проблем та їх практичне вирішення;

формування компетенцій з філософсько-критичного аналізу та інтерпретації міжнародно-правових актів;

формування умінь і навичок, необхідних для здійснення самостійної науково-дослідницької діяльності, написання та успішного захисту дисертації.

За результатами вивчення дисципліни аспіранти повинні:

володіти сучасною філософсько-правовою термінологією та концептуальним апаратом філософського та наукового дослідження;

володіти методологічним інструментацієм міжнародно-правової науки;

аналізувати основні філософсько-правові та соціально-політичні доктрини;

об'єднувати методологічні можливості філософського та правового підходів щодо актуальних проблем розвитку міжнародного права;

обґрунтовувати філософсько-правові та соціально-політичні особливості сучасного розвитку.

Як навчальна дисципліна, філософія міжнародного права належить до дисциплін вільного вибору та складена відповідно до місця та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою програмою підготовки фахівця за третім освітньо-науковим рівнем зі спеціальності «Міжнародне право». Структура навчально-методичного посібника обумовлена його метою та побудована за принципом вибіркової надання інформації з основних проблем філософського осмислення міжнародного права. Складається із семи тем: Становлення ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці; Внесок релігійної традиції у формування ідеї міжнародного права; Міжнародно - правова концепція Гуго Гроція. Філософське підґрунття міжнародного права в працях І. Канта та Г. Гегеля; Філософсько-правовий аспект еволюції і поняття суверенітету як одного із елементів становлення міжнародного права; Глобальні проблеми людства як основа антропологічного осмислення міжнародного права; Тенденція гуманізації міжнародного права; Міжнародне право як загальнолюдська цінність. Кожна з них містить три блоки: лекційні питання; питання до практичних занять; питання для самостійної роботи; теми рефератів; список рекомендованих джерел. З метою оцінки здобутих протягом курсу знань, пропонуються: тестові завдання для поточного контролю знань; перелік питань для самоперевірки. Також наведено перелік інформаційних ресурсів, переважно відкритого доступу, де можна знайти корисну інформацію з питань філософського осмислення проблем міжнародного права.

Навчально-методичний посібник може бути корисний аспірантам та викладачам, а також усім, хто цікавиться питаннями філософських засад міжнародного права, історії міжнародних правових учень, політичної філософії тощо.

Тема 1. Становлення ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці

Лекційні питання:

1. До питання про виникнення міжнародного права та формування його філософських засад в античній філософсько-правовій думці.
2. Періодизація розвитку ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці.
3. Філософсько-правові теорії міжнародного права в епоху Античності.

До питання про виникнення міжнародного права та формування його філософських засад в античній філософсько-правовій думці

Питання визначення часу виникнення міжнародного права як науки, як нормативної системи завжди було і залишається в центрі дискусій вчених, і одностайної відповіді на нього немає. Його вирішенням опікуються представники не лише науки міжнародного права, але й історії права, історії міжнародних відносин, історії політичної думки, філософії права тощо. Зокрема, філософія права має давню історію, її появу пов'язують саме з епохою Античності. На становлення філософських засад міжнародного права найбільше вплинули ідеї античних філософів стародавньої Греції та Риму.

Дослідники висувуються такі ідеї з цього питання: витоки міжнародного права слід шукати у регулюванні міжплемінних відносин; появу міжнародного права пов'язують з виникненням перших держав; міжнародне право виникло наприкінці Тридцятирічної війни (1618–1648) і з виникненням Вестфальської системи міжнародних відносин. Розвиток міжнародного права в епоху Античності відбувався за двома напрямками: створення на основі договорів великих міждержавних спілок; вироблення міжнародно-правових звичаїв, що ставили розвиток відносин між державами у певні цивілізовані рамки. При цьому важливо відзначити, що це були перші кроки у розвитку міжнародного права, яке отримало пізніше визнання в епоху Відродження.

Щодо витоків науки міжнародного права та її філософських засад необхідно відзначити таке. У часи Античності не існувало спеціальної науки міжнародного права. У творах філософів, юристів, істориків того часу зустрічаються ідеї з упорядкування міжнародних відносин та з міжнародного права. Як слушно зазначає сучасний дослідник історико-філософських витоків міжнародного права Д. Джонстон, міжнародне право як нормативна

система, міжнародне право як наука, міжнародне право як система філософсько-концептуальних ідей періоду Античності доцільніше розглядати як передумови того, що еволюціонувало в «право міжнародного співтовариства». Слід зазначити, що до 1780 р., коли Дж. Бентам уперше використав термін «міжнародне право», для позначення цієї галузі права був поширений термін «право народів», який прийшов з часів Римської імперії і був перекладом латинського терміна *jus gentium* – галузі римського права, що регулювала правові відносини римських громадян з іноземцями. Наприклад, в Античності не було поняття «суверенітет», але його юридичний зміст існував, і він розглядався філософами того часу в рамках тлумачення поняття «свобода». Привертає увагу визначення суверенітету, яке у I ст. н. е. сформулював Прокул: «Вільною є та держава, яка не підпорядкована будь-якій формі влади іншої держави».

Сучасна критика розгляду концептуальних і нормативних витоків міжнародного права, починаючи від давніх цивілізацій та Античності, базується, переважно на тому, що всі закони в давнину були примітивними, античне право було формалістичним, у ньому переважали фікції, воно мало обмежений набір правових норм та ґрунтувалося виключно на релігійній санкції. Інакше кажучи, йому не вистачало суттєвих характеристик сучасної раціональної юриспруденції. Існування витоків міжнародного права в давнину відкидається переважно з огляду результатів його порівняння, грубого механічного зіставлення з сучасним міжнародним правом, без загальних теоретичних передумов і критеріїв оцінки. Таким чином, одна із проблем розуміння античних витоків міжнародного права полягає в тому, що сучасний дослідник виходить із сучасних оцінок правил, що регулювали поведінку держави у давні часи.

З погляду античного міжнародного права, одним із легальних обґрунтувань права власності на територію було її завоювання. Тому Олександр Македонський, під час завоювання Азії, здійснив символічний акт, встромивши спис у землю, тим самим оголошуючи цю територію «завойованою списом». Наприклад, ми знаємо, що було кілька текстів, написаних грецькою та латинською мовами (включаючи тексти Аристотеля, Деметрія Фалерського та Варрона) з питань державного управління, які включали питання, пов'язані з правом народів, такі як правила оголошення війни та поведінка посольств. Жоден з цих текстів не зберігся до наших днів, і ми не маємо надійної інформації від інших класичних письменників щодо змісту цих трактатів. Подолати прогали у знаннях того, як у давнину трактували предмет «права народів» (*jus gentium*), допомагають досягнення класичної історіографії, зокрема більш складна інтерпретації літературних

свідчень, що збереглися з давніх часів, до яких можна віднести книги давньогрецьких та давньоримських істориків, насамперед Геродота, Ксенофонта, Полібія, Лівія Тацита та ін.

«Контекстуальний поворот» у дослідженні міжнародного права загалом, його історії та філософських засад зокрема, що спостерігається останніми десятиліттями, надав можливість вивести теорію та філософію міжнародного права з концептуальних абстракцій та певною мірою звільнити її від телеологічних наративів. Ці нові дослідження поширилися не лише на періоди становлення та розвитку філософських ідей міжнародного права, починаючи з Гуго Гроція, якого називають батьком сучасного міжнародного права, до сьогодні, але й на витoki міжнародного права в усіх регіонах земної кулі у попередні періоди. Щоб вивчити становлення ідей міжнародного права в античній філософсько-правовій думці, досить часто вдаються до методів інтерпретації історії соціальної та політичної філософії (методи інтелектуальної історії) та історіографії.

Періодизація розвитку ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці

У розвитку філософських ідей міжнародного права давніх часів виділяють періоди, пов'язані з появою та розвитком його теологічних, метафізичних та позитивістських концепцій. Стародавня Греція та Рим вирізнялися різноманітними формами суспільно-політичного життя. Загалом античність (від лат. – «стародавнє», «древнє») охоплює період з VIII ст. до н. е. до V н. е., і при цьому мають на увазі Давню Грецію та Давній Рим, визначальні здобутки яких стали фундаментом західної цивілізації.

Питання виникнення й розвитку ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці розглядається у контексті загальноновизнаного змістовно-хронологічного розподілу на три періоди:

– архаїчний (досократівський) період (IX – VI ст. до н. е.) пов'язаний із зародженням і становленням давньогрецької державності. Для початку цього періоду характерною рисою міжнародно-правових поглядів була їхня міфологічність, тобто. виклад їх за допомогою міфів, які об'єднують у три великі розділи: 1) міфи про походження, що ставлять питання про походження богів, людини, міст-держав; 2) міфи про організацію, які ставлять питання про виникнення та організацію світопорядку; 3) міфи оцінки, які дають уявлення про те, за яким правом те чи інше явище займає місце у світовому порядку. Також у цей період відбувається помітна раціоналізація уявлень про право (у творах Гомера, Гесіода і «семи мудреців» – Солона, Фалеса, Хілона, Біанта та ін.) і формується

філософський підхід до проблем держави і права (Піфагор і піфагорійці, Геракліт). У цей час формуються політико-правові погляди софістів, серед яких Протагор, Гиппій, Горгій Антифон та ін. З одного боку, софісти, зайняті пошуком людських засад політики та раціональних правил її функціонування, вважали державу і право породженням сили, а правопорядок – втіленням сили. Їхнім політико-правовим ідеалом було об'єднання всіх греків у єдину імперію;

– класичний період (V – перша половина IV ст. до н. е.) – час розквіту давньогрецької філософії та політико-правової думки, що знайшло своє вираження у вченнях, насамперед, Сократа, Платона та Аристотеля. Визначальною рисою філософсько-правової думки цього періоду стало протистояння суб'єктивістським поглядам софістів. Зокрема, філософські погляди Сократа стали для античної філософсько-правової свідомості поворотним пунктом, від якого відбувається формування ідеї єдиного людства та універсального права. Зокрема, основою буття, на його думку, є вищі, божественні закони, які мають космічне походження. Цим законам, які відповідають вищій справедливості Логоса як космічної необхідності, мають відповідати закони держави.

– період пізньої класики (IV–III ст. до н. е. – II–III ст. н. е.) – період, коли давньогрецька державність поступово занепадає, а грецькі поліси потрапляють під владу спочатку Македонії, а потім Риму. Філософське розуміння права представлено в цей час у вченнях Епікура, стоїків і Полібія. Засновником філософської школи стоїків є Зенон, а до її послідовників належать Діоген, Сенека, Марк Аврелій, Олександр Македонський та ін.

Філософсько-правові теорії міжнародного права в епоху Античності

Філософсько-правовий аналіз становлення міжнародного права неможливий без звернення до його найглибших історичних витоків, які ми знаходимо у працях представників античної філософії. По-перше, філософія взагалі є історично першою формою теоретичного освоєння світу, по-друге, вона виступає духовною квінтесенцією епохи, в якій вона винила і розвивалася.

Становлення філософії Стародавньої Греції припадає на VI–V ст. до н. е. Саме в цей період філософи протиставляли наївно-стихійний філософський світогляд міфологічним і релігійним уявленням. Філософія в Елладі виникає як світогляд промислово-торговельної частини населення, яка почала боротьбу за владу, відбираючи її у земельних аристократів.

Біля витоків формування філософії у Стародавній Греції стояла мілетська школа, засновником якої був Фалес (640–562 рр. до н. е.). Уперше про нього як про філософа згадує Аристотель, прийшовши до висновку, що Фалес є одним із перших, хто, зайнявшись філософією, вважав витoki всього сущого конкретно-чуттєвим, безпосередньо даним. Цим першоджерелом у нього є вода. З одного боку, Фалес, розуміючи воду як першоджерело сущого, змушує Землю пливти по ній, а з іншого – це не просто вода, а розумна вода, Бог. Для нього світ населений богами, які є душами тіл у вигляді джерел їх (тіл) саморозвитку. Ідею стоїків про розгляд усього сущого як єдиного цілого, як єдиної природи, сприйняли і розвинули римські юристи. Саме практика становлення римської цивілізації стала основою для подальшого розвитку ідеї міжнародного права.

Давньогрецькі мислителі започаткували таку особливість західного менталітету, як зосередженість людської свідомості на ідеях. Для стародавніх греків наука була наукою про світ у його цілісності та досконалості. Поняття правди і справедливості збігалися в силу своєї цілісності, оскільки ніщо часткове не може бути істинним, а справедливість – це лише ціле. Поняття справедливості зародилося ще у давнину і пов'язане з інтересом, мораллю, правом. Антична думка, як правило, не розділяє не тільки справедливість і право, а й норми права і моралі. Так думав і Сократ, який вважав, що дотримання законів є справедливістю. На думку Платона, закон зайвий там, де достатньо моралі.

Аристотель у своїй філософсько-правових поглядах синтезував і розвинув попередні теорії. У поняття права він увів категорію природнього та позитивного права та відстоював ідею, що міжнародні відносини регулюються частково природним правом, а частково – позитивним правом. Природне право – це право, яке будь-де має однакове значення і не залежить від його визнання чи невизнання. Загалом справедливість, як моральна цінність, поділяється на позитивне право, тобто підпорядкованість умовним законам, та природне право, тобто підпорядкованість природним законам.

Представляючи природне право як умовне, людське право, Аристотель відає перевагу першому, оскільки воно адекватне політичній сутності людини і найповніше відображає справедливість людських взаємин. Позитивний закон може претендувати на розумність наскільки, наскільки він адекватно виражає ідею права та політичну природу людини. Аристотель зауважує, що для виховання людини в полісі потрібні добрі закони. До позитивного права він відносить писаний і неписаний закони (правовий звичай), а в міждержавній сфері – міжнародний договір та відповідні звичаї. Основою впорядкування відносин людей і народів Аристотель вважав

принцип справедливості, що було характерним для грецької філософії: «Поняття справедливості пов'язане з розумінням держави, оскільки право є критерієм справедливості та є регулювальною нормою політичного спілкування».

Для Аристотеля держава (поліс) – це тип суспільства, який об'єднує різних громадян для обміну товарами і послугами. «Державою, – зазначає він, – ми називаємо сукупність громадян, яка, власне кажучи, є самодостатньою для звичайного існування». Вона є об'єднаною спільнотою, складовими якої є внутрішні спільноти сімей, що складаються з глави, дружини, дітей і рабів. Вони входять до поліса як підпорядковані об'єднання, обов'язок поліса – створити умови для належного життя всіх тих, хто його утворив. Тож він стає самодостатнім і може діяти як держава, захищаючи своїх громадян. Основою життєдіяльності поліса є природній порядок існування людського суспільства, в якому перед кожним членом виникає природня необхідність жити у спільноті. Окремо людина, за своєю природою, не в змозі досягти самореалізації. Тому з морального та логічного погляду людина в полісі є вторинним, підпорядкованим полісу-державі суб'єктом. Загальна користь має бути метою для усіх: «Державним благом є право, тобто те, що служить загальній користі».

Завдяки давньогрецьким мислителям було здійснено перехід до раціонально-логічного способу пізнання та пояснення навколишнього світу та суспільних явищ. На цій новій теоретичній основі вони уперше сформулювали, розвинули та концептуалізували фундаментальні проблеми політико-правової тематики.

У різноманітті форм філософсько-правових ідей давньогрецьких та давньоримських мислителів тією чи іншою мірою можна простежити всі ідеї, які згодом розвиваються і стають визначальними в європейській і світовій правовій і політичній думці. Особливо велика цінність античної політико-правової думки полягає в тому, що вона оформилася і розвинулася як ідеологія вільного народу. Свобода є фундаментальною цінністю, головною метою зусиль і стрижневою ідеєю всієї давньогрецької політико-правової теорії та практики. Очевидно, що античне розуміння свободи не поширювалося на всіх людей, виробничо-трудова та сімейна сфери були, за тогочасними уявленнями, поза сферою свободи і, відповідно, поза політикою, як відносини свободи. Відносини між рабовласником і рабом, главою сім'ї та іншими її членами, будучи відносинами панування і підпорядкування, трактувалися як неpolітичні відносини. Загалом слід зазначити, що сам термін «політика» з'являється в цей період і означає організацію життя полісу (міста-держави) та його повноправних громадян.

У цей період сформувалася ще одна надзвичайно важлива ідея – ідея протиставлення свободи і деспотизму, їхньої протилежності. Власне, уособленням ідеї свободи є поліс, еллінське політичне життя, а як приклад несвободи – життя «варварів».

Для філософсько-правових теорій міжнародного права в епоху Античності, зокрема періоду пізньої класики (IV–III ст. до н. е. – II–III ст. н. е.), характерною рисою є розвиток багатьох аристотелевських ідей. Так, концепція праворозуміння, яка походить від уявлень про справедливість і право, була розроблена Епікуром, який надавав великого значення проблемі свободи особистості. На його думку, свобода людини – це її відповідальність за розумний вибір способу життя. Це поза необхідністю, бо «необхідність не підлягає відповідальності». Свобода визначається як результат з'ясування того, що залежить від нас і не підвладне жодному панові. Епікур трактував право як договір між людьми про їхню спільну користь і взаємну безпеку. Але договір – це не будь-який формальний акт чи одноразова подія. Швидше за все, це думка про те, що люди, спираючись на результати своїх знань, самі визначають умови свого спілкування і свій спосіб життя, усвідомлюючи збіг і узгодженість людських бажань. Це свідоме самовизначення людей, їхні бажання виражаються в Епікура через поняття «договір», «угода».

Його справедливість також має договірний характер («не шкоди і не терпи зла»). Конкретний зміст поняття справедливості є мінливим, залежить від особливостей країни, обставин, що залежать від часу тощо). Справедливість (у світлі її зв'язку з законом) є природним правом, яке (залежно від часу, місця та обставин) має змінне значення, представлене, згідно з Епікуром, змінною загальною вигодою від взаємного спілкування. Епікурейська договірна теорія тлумачення права передбачає рівність, свободу і незалежність учасників договірного спілкування і, по суті, є першою історично-філософсько-правовою концепцією лібералізму та ліберального індивідуалізму. З договірно-правової концепції Епікура простежується зв'язок з ідеями суспільного договору Нового часу.

Різні варіанти загалом фаталістичної концепції природного права розвивали у цей період також давньогрецькі і давньоримські стоїки (Зенон, Хрісіпп, Сенека, Марк Аврелій Антонін, Епиктет). Як «природний Закон» (загальний закон), що має водночас божественний характер і розуміння, у стоїків виступає доля (керуюче і пануюче начало). Усім у світі править вічний і незмінний природний Закон, що встановив повсюдно необхідні зв'язки причин і наслідків.

Фундаментальною розробкою філософського вчення про право з позицій природного права займався Цицерон (106–43 рр. до н. е.), філософія якого

сформувалася під впливом ідей філософії еллінів. Цицерон, як і стоїки, був упевнений у наявності у світі природи вищого розумних першоджерел усього суцього, яке максимально зосереджено в душі людини. Завдяки цьому Космос є впорядкованим, органічно організованим цілим. Людиною керують чотири бажання (це її здібності) – прагнення до правди, порядку, величі, порядності. Прагнення до порядку (насамперед соціального) формує свідомість, справедливість. Спрямованість на справедливість є природною для людського розуму, тому все, що пов'язано з прагненням людей створити справедливий суспільний лад, Цицерон називав природним правом. Основою природного права є довічний, неписаний закон, який люди ніби вдихають разом з повітрям природи (тобто засвоюють його несвідомо, мимохідь). Цей природний закон йде до розуму Бога. Людина не може на нього вплинути. Закон над людьми. Цицерон надав цьому Закону універсальний характер, щоб надати загального характеру нормам природного права. Основою права Цицерон вважав закладену природою справедливість. Це вічне, незмінне, невідчужуване надбання як природи, так і людини. Природа – це увесь Космос. Сутність і зміст справедливості виражено Цицероном у словах: «Вона віддає кожному належне і зберігає рівність між ними». Йдеться про юридичну рівність.

Цицерон пов'язав концепцію природного права із міжнародним правом. Він писав, що міжнародне право є частково позитивним і частково природним, причому перша частина заснована на схожості норм, що застосовуються в різних країнах, а друга – на характері людей, які схильні підтримувати як особисті, так і міждержавні відносини.

Таким чином, мислителі Стародавньої Греції та Стародавнього Риму відіграли значну роль в історії становлення та розвитку всієї духовної культури людства. Їхній внесок у скарбницю філософсько-правової думки величезний. Вони стояли біля витоків теоретичного підходу до проблем держави, права, політики, інших державно-правових явищ, становлення правознавства. Філософські основи та міжнародно-правова практика епохи класичної Греції, еллінізму, Римської республіки та Римської імперії становить інтерес, оскільки є основою міжнародного права, що склалися в Новий час. Наприклад, основні поняття управління, політичних відносин та взаємодії незалежних одиниць, представлені давньогрецькою політичною філософією, та відносини між грецькими містами-державами стали важливими джерелами для еволюції міжнародної правової системи. З упевненістю можна стверджувати, що саме античні мислителі започаткували таку особливість західного менталітету, як спрямованість людської свідомості на ідеї, тобто на ціле і початкове всього суцього. Багато концепцій,

що лежать в основі сучасного міжнародного правопорядку, були створені на той час. Так, у період Античності виникли концепції природного та позитивного права, які протягом століть мають великий вплив на науку міжнародного публічного права.

Питання до практичного заняття:

1. Філософське обґрунтування ідеї міжнародного права.
2. Формування філософських засад міжнародного права в античній філософсько-правовій думці.
3. Періодизація розвитку ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці.
4. Ідея міжнародного права у філософсько-правових ученнях Античної Греції.
5. Ідея міжнародного права у філософсько-правових ученнях Античного Риму.

Питання для самостійної роботи:

1. Чинники виникнення і розвитку філософсько-правових поглядів в епоху античності.
2. Ідеї міжнародного права у філософії софістів.
3. Ідеї міжнародного права у філософії стоїків.
4. Витоки позитивістської концепції міжнародного права у філософсько-правових вченнях античного світу.
5. Витоки природної концепції міжнародного права у філософсько-правових вченнях античного світу.

Теми рефератів:

1. Міфологічність міжнародно-правових учень Античності.
2. Ідеї природного права у вченні Демокріта.
3. Міжнародно-правові погляди Сократа.
4. Міжнародно-правові погляди Платона.
5. Міжнародно-правові погляди Аристотеля.
6. Міжнародно-правові погляди Цицерона.
7. Антична філософсько-правова думка про права людини.

Рекомендовані джерела:

1. Аспекти категоризації наукового знання : монографія / В. Є. Загородній, І. В. Загородній, І. І. Максимюк, С. В. Сакал. Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

2. Буткевич О. В. Історія міжнародного права : підручник. Київ: Ліра-К, 2021. 416 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол.: С. І. Максимов (гол.) [та ін.]. Харків : Право, 2017. Т. 2: Філософія права. 1128 с.
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків : Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права. 952 с.
5. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93-98.
6. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підручник. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.
7. Гальченко М. С. Методологічна природа мислення в еволюції пізнавальних дискурсів. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 251-255.
8. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Академперіодика, 2014. Т. 1: А-К. 920 с.
9. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Академперіодика, 2017. Т. 2: Е-Л. 928 с.
10. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Академперіодика, 2019. Т. 3: М-Я. 992 с.
11. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський [та ін.]; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
12. Куліченко В. В. Філософія права : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 235 с.
13. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права : підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 581 с.
14. Наука міжнародного права на рубежі століть: тенденції розвитку та трансформації : [зб. наук. ст.] / наук. ред. В. М. Репецький. Львів, 2016. 186 с.
15. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич [та ін.]; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
16. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.
17. Філософія права : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань [та ін.]; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2017. 208 с.

Тема 2. Внесок релігійної традиції у формування ідеї міжнародного права

Лекційні питання:

1. Вплив релігії на формування ідеї міжнародного права та виникнення міжнародного права з точки зору апологетів релігії
2. Вплив християнства, індуїстської релігії, ісламу, на становлення міжнародного права
3. Особливості китайського праворозуміння, що сформувалось під впливом релігійно-філософських концепцій даосизму, конфуціанства й легізму.

Релігія є одним із суттєвих факторів, які впливають на міжнародні відносини. За певних умов вона мала вплив на політику і відповідно сама зазнавала впливу від політичної сфери. Релігія не є відокремленою від політичного життя. Історія свідчить, що релігійні вчення та організації, протягом століть, а значною мірою і нині, впливали не тільки на життя окремих індивідів і суспільства в цілому, а й на світову політику та міжнародні відносини. Держави часто використовують конфесійне середовище для реалізації своїх геополітичних інтересів. Отже, релігійний фактор у міжнародних відносинах це – сукупність релігійних цінностей та надбань, які знаходяться в щільній та постійній взаємодії з певними історичними, культурними, економічними та політичними традиціями народів . У світовій релігієзнавчій думці існує понад сто різних визначень релігії. З одного боку, це свідчить про складність релігійного феномена, який охоплює «світ видимий та невидимий», а з другого – про різні суб'єктивні орієнтації дослідників, розмаїття їхнього темпераменту, розуміння добра і зла. Слово «релігія» походить із латинської і має більше десяти значень. Їх можна згрупувати в такі поняття, як зв'язок, святість (благоговіння), совість (благочестя), милосердя, святиня – у значенні предметів і місць релігійного поклоніння надприродним силам (у «невидимому світі»), а також явищам природи, суспільства, різноманітним проявам духовного життя (у «видимому світі»). У теперішньому значенні слово «релігія», незалежно від конфесійної (віросповідної) орієнтації, знайшло поширення у мовах народів Європи з XV-XVI століть.

Християнство пояснює відсутність ідей міжнародного спілкування у період до міжнародного права відсутністю визнання особистості людини у стародавньому світі. Тому потрібно було насамперед знищити ці ідеї, що глибоко укорінились в античному устрої, внести в світ нові, свіжі погляди, висунути на передній план людину. Саме християнство взялося виконати це,

й міжнародне право з'являється, за християнською теорією, внаслідок народження, поширення по всьому світу і сприйняття ним космополітичного релігійного вчення. Підкреслено, що релігія не тільки є загальною рисою усіх цивілізацій, але й водночас визначала і визначає особливості тієї чи іншої цивілізації.

Розглянуто та проведено порівняння з впливом ісламу на розуміння міжнародного права. Ідея міжнародного права розглядається як домагання до влади в контексті ісламської культури. Така реакція викликана сприйняттям міжнародного права як правової системи, створеної ззовні, поза ісламом. Сучасний стан міжнародних відносин характеризується зростанням ролі ісламського фактора та його впливу на світову політику. Це зумовлено такими зовнішніми чинниками: зростання ролі нафтового фактора у міжнародних відносинах, загострення афганського питання після вводу радянських військ в Афганістан, виникнення певного ідеологічного вакууму після кризи комуністичної ідеології, утворення нових держав (на терені Радянського Союзу), де державною релігією стає іслам.

У мусульманському світі та за його межами останнім часом різко зросла активність фундаментальних рухів. Ісламський фундаменталізм – це ідеологія, яка декларує необхідність повернення мусульман до суворого дотримання вимог Корану. Фундаменталізм є характерним як для сунітського, так і для шіїтського напрямів ісламу

Крім того, досліджується специфіка китайського праворозуміння, що сформувалось під впливом релігійно-філософських концепцій даосизму, конфуціанства й легізму. Проте зазначається, що всі релігії мають спільну рису - вчення про наявність регулятора суспільних відносин, що знайшло своє втілення у появі міжнародного права.

Питання до практичного заняття:

1. Вплив релігії на формування ідеї міжнародного права.
2. Основні підходи до вивчення релігійного фактора у міжнародних відносинах: системний; історичний; комунікативний; психологічний; цивілізаційний;.
3. Глобальні релігійні системи(світові релігії) – християнство, іслам, буддизм: поняття, особливості та внесок кожної в становленні міжнародних відносин.
4. Вплив християнства на становлення міжнародного права
5. Індуїстської релігії та її вплив на формування особливостей індійської цивілізації

6. Вплив ісламу на розуміння міжнародного права.
7. Особливості китайського праворозуміння, що сформувалось під впливом релігійно-філософських концепцій даосизму, конфуціанства й легізму.

Питання для самостійної роботи:

1. Міжнародно-правове регулювання релігійної свободи.
2. Поняття релігійного конфлікту та його роль у міжнародних відносинах.

Теми рефератів:

1. Міжнародно-правові механізми захисту релігійної свободи в Україні.
2. Фактор мусульманства у міждержавних взаєминах.

Рекомендовані джерела:

1. Аквинский Ф. Сумма теологии / Ф. Аквинский. – Пер. с лат. – Ч. 2. – Т. 1. – К.: Эльга-Ника-Центр. – 576 с.
2. Докаш В. Свобода буття релігії як форма реалізації демократії / В. Докаш // Релігійна свобода: Свобода релігії і демократія: старі і нові виклики: Науковий щорічник. – № 15. – 2010. – С. 182-189.
3. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. – Львів: Видавництво Українського католицького університету 2013. – 504 с.
4. Палінчак М. М. Європейські стандарти релігійної свободи / М. М. Палінчак // Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні відносини. – Ужгород, 2008. – № 2-3. – С. 163-167.
5. Седляр Ю. Теоретичні засади дослідження релігійного фактора у міжнародних відносинах / Ю. Седляр // Політологія. Наукові праці. – Т. 110. – Вип. 97. – С. 165-170.
6. Саган О. Релігія як чинник міждержавних відносин / Олександр Сагаган // Релігія в Україні. – [Інтернет-ресурс] Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/8633-religiya-yak-chinnik-mizhderzhavnix-vidnosin.html>
7. Чайковський Ю. В. Глобальні проблеми людства як доказ необхідності філософського осмислення міжнародного права / Ю. В. Чайковський // Актуальні проблеми політики : зб. наукових праць. - О. : Фенікс, 2006. - Вип. 29. - С. 586-590.

8. Чайковський Ю. В. Ідея міжнародного права в філософії стоїків / Ю. В. Чайковський // Актуальні проблеми держави і права: зб. наукових праць. - О. : Юрид. л-ра, 2007. - Вип. 36. - С. 195-199

9. Чайковський Ю. В. Філософський аналіз становлення міжнародного права / Ю. В. Чайковський // Правове життя сучасної України : тези доповідей 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА. - О. : Фенікс, 2006. - С. 199-203.

10. Чайковський Ю. В. Релігійний погляд на виникнення міжнародного права / Ю. В. Чайковський // Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії : тези доп. міжнар.наук-практ. конф. «Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії»; м. Одеса, 3 вересня 2006 р. - О. : Фенікс, 2006. - С. 115-117.

11. Чайковський Ю. В. Міжнародне право в системі загальнолюдських цінностей / Ю. В. Чайковський // Матеріали IV звітної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 9 квітня 2009 р.). - О. : Міжнародний гуманітарний університет, 2009. - С. 76-78.

12. Ali M. Religion Factor in International Relations - The Case of US Foreign Policy after Cold War / Muhamed Ali // [Інтернетресурс] Режим доступу: <http://bederweb.majdanoz.net/Conferences/ICH%202012/FULL%20ARTICLE/Muhamed%20Ali-Islam%20Islami.pdf>

13. Berger M. Religion and Islam in Contemporary International Relations // The Hague, Netherland Institute of International Relations «Clingendael» №27.- 2010. – 33 p.

14. Fox J. The Multiple Impacts of Religion on International Relations: Perceptions and Reality / Jonathan Fox // Religion and International Relations [Інтернет-ресурс] Режим доступу: http://www.ifri.org/files/politique_etrangere/4_2006_Fox.pdf

15. Fox J. Sandler S. Bringing Religion into International Relations /Jonathan Fox and Shmuel Sandler // Religion and international affairs. I. Sandler, Shmuel. II. Title. III. Series. – 2005. 212 p.

16. Helble M. On the influence of world religions on international trade / Matthias Helble // [Інтернет-ресурс] Режим доступу: <http://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2006/11.pdf>

17. James S.S. Religion as a Factor in Ethnic Conflict: Kashmir and Indian Foreign Policy / Department of International Studies and Political Science, Stephens College, Terrorism and Political Violence, Columbia, MO, USA. – 2005. – P. 447–467

18. KUBÁLKOVÁ V. A 'Turn to Religion' in International Relations? // Perspectives Vol.17, №.2. – 2009. – P. 13-42.

19. Meyer T. Religion und Politik. Ein neu belebtes Spannungsfeld / Thomas Meyer // Kompass 2020. – Berlin. – April 2007. – P. 1-16.

20. O'Malley J. What has been the role of religion in international relations? Has it had a positive or a negative impact? / James O'Malley // [Інтернет-ресурс] Режим доступу: <http://jamesomalley.co.uk/misc/Dissertation.pdf>

21. Philpott D. The religious roots of modern international relations / Daniel Philpott // World Politics. – № 52. – January 2000. – P. 206–245.

Тема 3. Міжнародно - правова концепція Гуго Гроція. Філософське підґрунття міжнародного права в працях І. Канта та Г. Гегеля

Лекційні питання:

1. Гуго Гроцій – один із засновників науки міжнародного права.
2. Філософсько-правові основи міжнародного права у творах Г. Гегеля.
3. Філософське підґрунття міжнародного права у творах І. Канта.

Гуго Гроцій – один із засновників науки міжнародного права

Гроцій Гуго де Гроот (1583-1645) — видатний нідерландський політичний мислитель, юрист, філософ, історик, один із засновників новітньої теорії природного права та науки міжнародного права.

Політико-правові погляди Гроція викладено й у таких його працях, як трактат «Про право здобичі», «Вступ до вивчення права Голландії» (1631) та ін. Мета трактату «Про право війни і миру», як її сформулював сам автор, — це дослідження принципів справедливості в міжнародних відносинах, розв'язання теоретичних проблем міжнародного права. Прагнення до послідовного юридичного розгляду проблем суспільства, держави, внутрішньої та зовнішньої політики знайшли переконливий вияв у тому, що й проблеми війни та миру, які були досить актуальними для тогочасного періоду Тридцятилітньої війни, висвітлюються Гроцієм саме в правовій площині, з позицій юриспруденції, а не науки про політику. На думку Гроція, предмет юриспруденції — це питання права та справедливості, а предмет політичної науки — доцільність і користь. Виходячи з такого розуміння предмета юриспруденції, Гроцій надавав важливого значення запропонованому ще Арістотелем поділу права на природне та волеустановлене. При цьому природне право визнається ним як «припис здорового глузду, яким та чи інша дія, залежно від її відповідності чи

невідповідності самій розумній природі, визнається або морально ганебною, або морально необхідною».

Потрібно вказати й на те, що в концепції Гроція проблема співвідношення права та сили трактується як засіб практичної реалізації вимог природного права і у внутрішньодержавному житті, і в міжнародному спілкуванні.

Непересічне значення праці Гроція «Про право війни і миру» для науки міжнародного права полягає в тому, що він уперше спробував викласти саме те право, що «визначає відносини між багатьма народами або їхніми правителями» тобто міжнародне право в його сучасному розумінні. Безперечно, на наукових політико-правових поглядах Гроція відбилосся все розмаїття епохи, за якої він жив і плідно у творчому сенсі працював. Це визначило специфіку тлумачення ним поняття міжнародного публічного права. Проте, відзначаючи еволюцію визначення міжнародного права від часів Гуго Гроція і до наших днів, слід підкреслити, що залишаються незмінними юридичний характер міжнародного права, особливості його суб'єктів і предмета регулювання. Отже, наукові праці Гроція є важливим джерелом для поглиблення й розвитку теоретичних засад сучасного міжнародного права.

Вагомий внесок Гроція у розробку нової світської доктрини права міжнародного спілкування дає підставу вважати його «батьком міжнародного права».

Філософсько-правові основи міжнародного права у творах Г. Гегеля

Особливий і незмінний науковий інтерес для розуміння природи міжнародного права спричинює філософія права Георга Гегеля, в якій сфера міждержавних відносин виступає сферою прояву ідеї зовнішнього державного права.

У критичній літературі, доступній вітчизняному читачеві, загальна філософія права Гегеля стисло висвітлена, однак це майже не стосується питань міжнародного права.

Спробуємо докладно проаналізувати гегелівську філософсько-правову концепцію. По-перше, первинний матеріал для побудови гегелівського філософсько-правового вчення відноситься до певного ступеня розвитку духу і є його об'єктивацією, зовнішній прояв абсолютної ідеї виступає у праві як "прояв суб'єктивної волі". По-друге, "наука про право є частина філософії. Вона тому повинна розвинути ідею, яка представляє собою розум предмета", а не вказувати, якою має бути правова система всередині та зовні держав. По-третє,

розрізняючи право та законодавство, Гегель проти їх різкого протиставлення, хоча й визнає, що зміст права може бути викривленим у законодавчому процесі. Зовнішнє державне право за Гегелем впливає із взаємного визнання держав одна одної як "вільних народних індивідуумів", які стримують дії одних народів по відношенню до інших, оскільки до цього вони нічим не стримувались.

Як бачимо, з перших же кроків свого дослідження природи міжнародного права німецький мислитель ототожнює міжнародне і міждержавне право, що випливало з таких його принципових позицій як:

- невизнання за народом права на міжнародні дії та стосунки між народами;
- абсолютизація ролі держави в історичному житті на міжнародній арені;
- підхід до взаємин між державами переважно з позицій боротьби (війни), а не миру.

Отже, у Гегеля головним і, мабуть, що єдиним суб'єктом міжнародного права виступала держава. Держави, за гегелівською думкою у «Філософії права» та "Енциклопедії філософських наук", ставляться одна до одної як самостійні, незалежні індивідуальності і тільки станом війни самостійність держав ставиться "на карту", тобто під сумнів. У цьому випадку міжнародне право регулює їх конфронтаційність.

Держави як такі – незалежні одна від одної, тому відносини між ними можуть бути тільки зовнішніми. При цьому зовнішні відносини не змінюють їх незалежний статус, а лише свідчать про взаємне визнання "так званім міжнародним правом".

Отже, у вченнях Гегеля закладався фундамент розуміння міжнародного права як особливої галузі права, що має витoki у гуманних відносинах між народами, кожен з яких є носієм колективної волі і суверенних прав. А останні можуть лише узгоджуватись з рівними за значенням волею та правами інших народів.

Філософське підґрунття міжнародного права у творах І. Канта

Миротворча традиція, започаткована європейським гуманізмом і розвинута Просвітництвом, дістала гідного продовження у вченні видатного німецького філософа, родоначальника німецької класичної філософії І. Канта. Філософія Канта стала важливим етапом на шляху до загального і справедливого миру. Спираючись на своїх попередників (Сен-П'єр, Ж.-Ж. Руссо, Г. Лейбніц та ін.), І. Кант немовби підсумовує розвиток європейської миротворчої думки і водночас надає їй принципово нового звучання. Головна заслуга Канта полягає в тому, що він дав ідеї вічного і загального миру всебічного філософського обґрунтування.

Головною працею Канта, в якій він всебічно розглядає цю проблему, був його відомий трактат "До вічного миру" (1795). Час написання трактату - наполеонівські війни в Європі. Як і більшість праць такого роду, він був написаний у формі проекту міжнародного договору, адже Кант, приєднуючись до своїх попередників, вважав, що мир має бути встановлений шляхом міжнародних угод. Варто взяти до уваги й те, що трактат було опубліковано по гарячих слідах Базельського договору між Францією та Пруссією, який хоча і поклав край війні між цими країнами, але не ворожнечі між ними. Фактично це було лише тимчасове перемир'я. Мета ж Канта полягала в тому, щоб запропонувати такі статті договору, сформулювати в них такі умови, які забезпечували б не тимчасове перемир'я, а вели до сталого (вічного) миру, які б назавжди усували війну із життя європейських народів. Перша стаття, з якої Кант починає свій проект, власне, і формулює цю найважливішу вимогу до будь якого мирного договору, якщо він і справді має на меті мир, а не тимчасове припинення війни. "Жоден мирний договір, - вказує Кант, - не повинен вважатися таким, якщо під час його укладання таємно зберігаються підстави для майбутньої війни" .

Головна вимога щодо мирних угод полягала в тому, щоб такі угоди виключали саму можливість війни і не приховували в собі передумов майбутнього конфлікту.

Як зазначалося, війна для Канта не є правовим станом, тому не може бути міжнародного права, яке б виправдовувало війну. Цим, до речі, позиція Канта принципово відрізняється від позиції його попередників, теоретиків міжнародного права, в тому числі й миротворців (Пуффендорфа, Гроція), які зосереджували свою увагу переважно на тих аспектах міжнародних відносин, які б обмежували право війни. Для Канта, навпаки, війна і право несумісні. Поняття міжнародного права як права війни, за Кантом, просто немислиме і може означати лише одне - право сили. Не дивно, що налаштовані таким чином люди або народи, які прагнуть відстоювати свої права на основі сили, а не на основі загальних законів, приходять врешті-решт до взаємного винищення і знаходять вічний мир у могилі. Коли міжнародне право і має хоч якійсь сенс, його змістом і метою може бути лише одне - мир. Воно має виражати такі політичні принципи, які слугують постійному наближенню до загального і вічного миру, вони мають бути спрямовані не на припинення окремих воєн, а на подолання стану війни як такого. Політичною формою, що є засобом досягнення цієї мети (тобто надає правового характеру міжнародним відносинам), для Канта, як зазначалося, виступає союз держав, аналогічний громадянському суспільству. Союз, що його можна назвати союзом миру (*foedus pacificum*), і що має за мету - не владу над іншими, а свободу кожної з держав, які його утворюють. Однак такий союз, або,

за визначенням Канта, "федералізм вільних держав", не може розглядатися як держава народів, об'єднання, в якому окремі держави зливаються в одну. Таке злиття, вважає Кант, суперечило б поняттю міжнародного права, ідея якого саме і передбачає роздільне існування багатьох сусідів, незалежних одна від одної держав, а по-друге, сама природа через відмінності мов і релігій утримує окремі народи від змішування і злиття в один народ, політично об'єднаний у світову державу.

Питання до практичного заняття:

1. Характеристика міжнародно-правової концепції Гуго Гроція.
2. Філософсько-правові основи міжнародного права у творах Г.Гегеля.
3. Філософське підґрунття міжнародного права у творах І.Канта.

Теми для самостійної роботи:

1. Яке значення має міжнародно-правова концепція Гуго Гроція для сучасного міжнародного права?
2. Порівняйте філософсько-правові основи міжнародного права в працях І. Канта і Г. Гегеля.

Теми рефератів:

1. Гуманістичні основи філософсько-правових поглядів І.Канта.
2. Теорія природного права Гуго Гроція.
3. Філософсько-правова концепція Г.Гегеля.

Рекомендовані джерела:

1. Андреев Д. В., Вовк В. М., Івченко Ю. В, Павлишин О. В. Філософія права: актуальні проблеми та сучасні інтерпретації : Вид. 2-е, перероб. та доп. – К. : НАВС, 2013. – 224 с. – Бібліогр. : с. 224. 129
2. Бачинін В. А., Панов М. І. Філософія права: Підручник. – К. : Видавничий дім - ІН ЮРЕ, 2006. – 472 с.
3. Філософія права: проблеми та підходи: Навч. посіб. для студ. спец. «Правознавство» / П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, Д. А. Гудима та ін. ; П. М. Рабінович (заг.ред.). – Л., 2005. – 290с.
4. Філософія права: Навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М. В. Костицького та Б. Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
5. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – Харків : Право, 2017. – 208 с.

6. Кушаков Ю. Філософія права Канта та сучасність // Філософська думка, 2005. – №1. – С.94–122.
7. Філософія права: проблеми та підходи / За заг. ред. П.М. Рабіновича. – Л.: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2005.
8. Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. 5. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2004.
9. Костенко О. Б. Розуміння взаємозв'язку держави і громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегелем (франкфуртський період творчості) // Вісник. Юрид. науки. – К.: Київ. державний ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 1998. – Вип. 35. – С. 23–27. 204.
10. Мироненко О. М. Кант Іммануїл. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.3. С.34-35.
11. Кравченко Ю. Ф. Ідея права у Г.Гегеля // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х.: Нац. Ун-т внутр. справ, 2001. – Вип. 16. – С. 107–113.

Тема 4. Філософсько-правовий аспект еволюції і поняття суверенітету як одного із елементів становлення міжнародного права

Лекційні питання:

1. Суверенітет держави: філософська-правова характеристика.
2. Історичний розвиток суверенітету держави.
3. Основні концепції суверенітету в сучасному міжнародному праві.

Суверенітет держави: філософська-правова характеристика

Суверенітет є одним із основних понять конституційного та міжнародного права, які стосуються держави потужність. Протягом історії людства люди намагаються визначити державну владу, визначити носія влади. У наш час характерною рисою влади залишається суверенітет. Проте як у доктрині конституції права та в політичній філософії аспекти, пов'язані з філософською теорією суверенітету, залишаються практично не впливає. Через те, що вся теорія суверенітету була розроблена лише в середині XVI ст. більшість дослідників починають вивчення історії кристалізації концепції суверенітету, починаючи з цього періоду, нехтуючи ідеями та думками, висловленими в античні часи та середньовіччя. Можливість визначення особливостей теорії та практики державної влади у кожного етап розвитку суспільства проявляє важливість дослідження цього поняття з оціночного аспекту, починаючи з античності і закінчуючи сучасністю. Крім того, класичні теорії суверенітету являють собою концептуальну основу суверенітету в сучасному прийнятті, що зумовлює необхідність до звернення

до витоків державної влади, щоб визначити важливість теорій, висунутих великими філософами в сучасне будівництво державної влади.

Слід зазначити, що у ХХІ столітті поняття суверенітету перебуває в процесі кардинальних змін. Насправді, людство стикається з трансформаціями, які неможливо було уявити в двадцятому столітті, які також впливають на концепцію державної влади. Капіталізація суверенітету в еволюційному аспекті дозволяє, з одного боку, усвідомити досвід великих філософів, які допомагають нам зрозуміти концепцію державної влади у всій її глибині та складність, а, з іншого боку, виявити основи державної влади на кожному етапі розвитку людської спільноти.

Історичний розвиток суверенітету держави

Зазначимо, що суверенітет є основним поняттям конституційного права, яке присутнє в кожному політично організованому суспільстві. Кристалізація концепції суверенітету починається з утворенням перших державних організацій і триває в даний час. Геніальні мислителі людства розмірковували про походження державної влади та особи/органу, який повинен тримати всю владу в державі. Кожна епоха приходить з іншою теорією суверенітету, яка, з одного боку, відображає співвідношення влади в державі, а з іншого боку, демонструє місце і роль народу в державі. Таким чином, поява поняття суверенітету починається в Стародавній Греції, коли Платон і Аристотель досліджували існуючі в той період форми правління і визначали носія державної влади. Однак ці впливові мислителі не розробили всієї теорії суверенітету, сформулювавши цю теорію лише побічно. Термінологічне формування поняття суверенітету пов'язане з розвитком Античної Римської імперії.

Еволюція цієї концепції продовжилася в середні віки, будучи засобом легітимації церковної влади загалом і влади Папи Римського зокрема. Отже, святий Фома Аквінський пропагував і аргументував погляд церкви на державну владу, позиціонуючи Папу Римського як носія всієї державної влади, яка походить від Бога. Такий підхід свідчить, з одного боку, про вплив церкви на державне керівництво, плутанину між світською та церковною владою, а з іншого – відображає позицію народу в суспільстві, який повинен беззастережно підкорятися на розпорядження церкви і короля практично не мав жодних прав. Філософія Марсилія Падуанського показує нам зародження демократичних ідей народного правління. Мислитель виходив з того, що державну владу, яка здійснюється виборними органами, повинні володіти люди. Ця ідея заклала основу народного та національного суверенітету, який переміг політичне мислення людства в епоху Просвітництва. Слід відзначити зміну ролі народу в державі, який із слуги перетворився на носія державної влади. Проте теорія королівського суверенітету відображала панування в державі тоталітарних тенденцій, які виявлялися у зростанні королівської влади за рахунок прав і соціального становища народу. Отже, «війну» між королівською владою та церковною владою виграла світська влада. Однак ця

перемога королівської влади не призвела до поліпшення становища народу в суспільстві і не принесла зростання його добробуту.

Слід підкреслити, що вся теорія суверенітету була розроблена лише в сучасну епоху Жаном Боденом. Цей мислитель створив теорію світського суверенітету, яка зосереджена у владі ціни. Найважливішою відмінністю цієї теорії від викладених вище є розробка поняття суверенітету та характерні риси цього поняття, які зберігаються фактично й зараз.

Основні концепції суверенітету в сучасному міжнародному праві

У наш час існування міжнародних організацій призводить до створення та просування концепції колективного суверенітету, що призводить до перегляду концепції державної влади як абсолютної та безстрокової влади республіки, як це позиціонували філософи.

Насправді концепція суверенітетів стикається з новими викликами. Слід проаналізувати поняття суверенітету в контексті вступу до різних міжнародних організацій. Аналізуючи суверенітет через призму міжнародного права, можна зробити висновок, що суверенітету як «неподільної, необмеженої та необмеженої» влади, описаної Гоббсом, не існує. «Можна сказати, що кожна нація незалежна від іншої, і що міжнародне право не є обмеженням для жодної з них, оскільки воно само встановлюється, але факти життя обмежують зовнішній суверенітет. Оскільки існує міжнародне право, договори, конвенції та Ліга Націй, увесь національний суверенітет обмежений у міжнародних відносинах. Таким же чином внутрішній суверенітет має свої межі. І штати, і нація в Сполучених Штатах обмежені біллями про права. Якщо суверенітет має бути незалежним і необмеженим, то такого поняття як суверенітет не існує».

Слід зазначити, що актуальна політична філософія не позиціонує суверенітет як абсолютну і необмежену владу, заперечуючи характерний для класичної філософії підхід. Слід підкреслити різницю між внутрішнім і зовнішнім суверенітетом. Внутрішній суверенітет — це право держави вирішувати питання організації політичного, економічного, соціального, культурного життя та інших сфер, що входять до поняття внутрішніх справ держави. Внутрішній суверенітет проявляється у сфері міжнародних відносин, у праві держави укладати договори та вступати в міжнародні організації. Отже, згідно з доктриною міжнародного права, суверенітет являє собою верховенство і незалежність державної влади у сфері внутрішніх і зовнішніх відносин. У той же час, державний суверенітет є якістю державної влади бути верховною на території держави та незалежною від будь-якої держави чи міжнародного органу, характеристика, виражена в праві держава вільно вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи за умови дотримання відповідних прав інших держав і норм міжнародного права.

У цьому контексті слід згадати заяву Кофі Аннана, генерального секретаря ООН, проголошену 18 вересня 1999 р. За його словами, «державний суверенітет, у його найосновнішому розумінні, переосмислюється — не в останню чергу силами глобалізації та

міжнародного співробітництва. операція. Держави зараз широко вважаються інструментами на службі своїх народів, а не навпаки. У той же час індивідуальний суверенітет — під яким я маю на увазі фундаментальну свободу кожної людини, закріплену в статуті ООН і наступних міжнародних договорах — був посилений оновленим і поширеним усвідомленням індивідуальних прав. Читаючи хартію сьогодні, ми як ніколи усвідомлюємо, що її метою є захист окремих людей, а не тих, хто зловживає ними». Це твердження було виголошено Генеральним секретарем ООН під час аналізу поняття суверенітету в контексті гуманітарних інтервенцій ХХ століття та прогнозування зміни значення суверенітету у ХХІ столітті. З викритого можна зробити висновок, що гуманітарні кризи, порушення прав людини, показують, що суверенітет держави не є абсолютним.

Отже, слід зазначити, що гуманітарне втручання або відповідальність за захист у фактичній термінології являє собою дії міжнародного співтовариства, регламентовані розділами 6 і 7 Статуту ООН, які можуть бути вжиті, якщо існує загроза миру, безпека людства та акти агресії. Згідно з одним із визначень цього поняття, гуманітарна інтервенція являє собою дії, які здійснюються організацією або організаціями (зазвичай державою чи коаліцією держав), спрямовані на полегшення значних людських страждань у межах суверенної держави. Такі страждання, як правило, є результатом підбурювання урядом, сприяння або ігнорування насильства груп, які підпадають під його юрисдикцію. Ці зловживання часто приймають форму навмисних і систематичних порушень прав людини, включаючи примусове вигнання, етнічні чистки та, в крайньому випадку, геноцид. У таких ситуаціях міжнародна спільнота втручається в внутрішніх справах держави з метою порятунку категорій населення, які зазнали переслідувань. Отже, інтереси людей позиціонуються як важливіші за інтереси губернаторів, які зловживають своєю владою.

Концепцію суверенітету в ЄС слід аналізувати як через призму суверенітету держав-членів співтовариства, так і через «суверенітет» організації ЄС як цілісного суб'єкта. Слід зазначити, що філософія ЄС ґрунтується на двох концепціях, які пояснюють фактичну побудову ЄС, а саме на наднаціональній та міжурядовій теоріях. Згідно з одним із визначень, наднаціональний союз являє собою різновид багатонаціонального політичного союзу, де влада шляхом переговорів делегується незалежному органу влади урядами держав-членів, які діють в інтересах спільноти. Міжнародне співтовариство включає представників різних держав. Наднаціональна організація заснована через певні переваги, які вона надає кожній державі-члену шляхом встановлення торговельних стандартів, які допомагають підтримувати економічну стабільність у всіх державах-членах. Структура наднаціональної організації дозволяє розвивати політичні та економічні стандарти, які дотримуються державами-членами. Ще одна теорія, яка стосується побудови ЄС, це міжурядова теорія. Відповідно до одного з доктринальних визначень, інтерговернменталізм представляє теорію європейської інтеграції як типу багатонаціонального політичного союзу, в

якому держави відіграють більш важливу роль у процесі прийняття рішень порівняно з наднаціональною теорією. У міжнародних відносинах науковці, які розвивають цю теорію, розглядають держави, загалом, і національні уряди, зокрема, як головних акторів інтеграційного процесу.

Тому фактично всередині ЄС можна виділити дві тенденції, пов'язані з поняттям суверенітету. З одного боку, держави передають визначальні повноваження наднаціональним органам для належного функціонування Міжнародної організації та для розробки єдиної політики у сферах, визначених у Договорі про функціонування ЄС. З іншого боку, створюється концепція стратегічного суверенітету ЄС, який розглядається як наддержава, здатна просувати власні інтереси на основі єдності законодавства держав-членів. Відповідно, можна відзначити передачу компетенції держав наднаціональним органам і створення нової концепції суверенітету, яка дозволяє просувати інтереси держав-учасниць співтовариства.

Власне, поняття суверенітету є складовою частиною конституційного права взагалі та національного регулювання держави зокрема. Абсолютна більшість конституцій держави регулюють механізм здійснення державної влади та повноваження суб'єкта цієї влади. У ХХІ столітті специфіка суверенітету держави проявляється у передачі компетенції держави органам спільноти в рамках міжнародних організацій, наприклад, ЄС. Отже, це призводить до появи концепції стратегічного суверенітету, який належить ЄС, але не здійснюється державами-членами цієї організації. Починаючи з викладених вище, ми можемо зробити висновок, що з давніх часів до сьогодення концепція суверенітету була і залишається однією з найбільш полемізованих теорій, які відображають всю структуру організації держави. Нині в політичній філософії представлена тенденція до переоцінки суверенітету, яка адаптована до умов сучасної дійсності.

Питання для практичного заняття:

1. Характеристика поняття суверенітету держави.
2. Історичне становлення державного суверенітету.
3. Роль концепцій суверенітету в сучасному міжнародному праві
4. Фактична концепція суверенітету в ХХІ столітті на міжнародному рівні.
5. Концепція суверенітету в ЄС.
6. Концепція суверенітету в конституціях фактичної держави.

Теми для самостійної роботи:

1. Правові форми реалізації державного суверенітету
2. Вплив глобалізації на державний суверенітет
3. ООН – універсальний міждержавний механізм співробітництва держав в умовах глобалізації
4. Міжнародно-правовий статус міжнародних організацій в умовах глобалізації
5. Інституційні структури глобального міжнародного співробітництва

Теми рефератів:

1. Суверенітет – основна ознака держави в сучасному міжнародному праві.
2. Міжнародно-правові аспекти суверенітету держав в умовах глобалізації.
3. Міжнародно-правові особливості інституціональної інтеграції суверенних держав.

Рекомендовані джерела:

1. Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення. Філософські та методологічні проблеми права. 2020. No 1 (19). С. 14–20. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.14>.
2. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
3. Кривицький Ю. В. Соборність як ідейний імператив правової реформи в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 40–44. (Серія «Право»). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/15935>.
4. Кубальський В. Н. Особливості поняття «державний суверенітет» в сучасному міжнародному праві / В. Н. Кубальський // Правова держава. Щорічник наукових праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. – Вип. 28. – С. 400–410.
5. Мадіссон В.В. Основи філософії приватного права: Навч. Посіб. – К.: Школа, 2004. – 144 с.
6. Максимов С. І. Філософія права. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.]. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права. С. 927–933.
7. Межі державного суверенітету: теорія та практика / В. В. Топчій // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Вип. 1. – С. 78–81.
8. Савчук К.О. Міжнародно-правові погляди академіка В.Е.Габаря. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 128 с.
9. Чайковський Ю. В. Глобальні проблеми людства як доказ необхідності філософського осмислення міжнародного права / Ю. В. Чайковський // Актуальні проблеми політики : зб. наукових праць. - О. : Фенікс, 2006. - Вип. 29. - С. 586-590.
10. Чайковський Ю. В. Ідея міжнародного права в філософії стоїків / Ю. В. Чайковський // Актуальні проблеми держави і права: зб. наукових праць. - О. : Юрид. л-ра, 2007. - Вип. 36. - С. 195-199
11. Чайковський Ю. В. Міжнародне право в системі загальнолюдських цінностей / Ю. В. Чайковський // Матеріали IV звітної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 9 квітня 2009 р.). - О. : Міжнародний гуманітарний університет, 2009. - С. 76-78.
12. Чайковський Ю. В. Релігійний погляд на виникнення міжнародного права / Ю. В. Чайковський // Право, держава, духовність: шляхи розвитку та

взаємодії : тези доп. міжнар.наук-практ. конф. «Право, держава, духовність: шляхи розвитку та взаємодії»; м. Одеса, 3 вересня 2006 р. - О. : Фенікс, 2006. - С. 115-117.

13. Чайковський Ю. В. Філософський аналіз становлення міжнародного права / Ю> В. Чайковський // Правове життя сучасної України : тези доповідей 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА. - О. : Фенікс, 2006. - С. 199-203.

Тема 5. Глобальні проблеми людства як основа антропологічного осмислення міжнародного права

Лекційні питання:

1. Глобальні проблеми людства: філософсько-антропологічний вимір.
2. Критерії та рівні класифікації глобальних проблем людства в контексті антропологічного осмислення міжнародного права.
3. Філософсько-антропологічні підходи розуміння міжнародного права.
4. Міжнародне право та протидія глобальним викликам та загрозам.

Глобальні проблеми людства: філософсько-антропологічний вимір

Геополітична криза кінця ХХ – початку ХХІ ст. призвела до виникнення комплексу глобальних проблем людства. Дефініція словоформи глобальні проблеми людства визначає глобальні проблеми як такі, що стосуються всього світу, призводять до значних, не рідко незворотних соціально-економічних і біологічних втрат на планеті, створюють загрозу існування людства і потребують скоординованої співпраці всіх країн світу задля їх подолання. Загрози подальшому існуванню людства не мають державних меж, тому ліквідація останніх потребує глобального підходу. Глобальний характер проблем вимагає від світового співтовариства міжнародної співпраці та їх вирішення за допомогою та на основі міжнародних правових норм, формування яких здійснюється під впливом еволюційних чинників.

Підвищена увага людства до глобальних проблем і усвідомлення необхідності їх розв'язання правовими засобами змушують підіймати питання про місце і роль міжнародного права в даному процесі та здатності міжнародно-правових норм ефективно інституціоналізувати гармонізацію розвитку людського суспільства з інтересами збереження середовища його перебування.

Глобальні проблеми торкаються життєвих інтересів усього людства, усіх народів, країн, континентів, усіх соціальних сил і класів; глобальні

проблеми мають загальносвітовий цивілізаційний характер та є наслідком розвитку суспільства у всіх регіонах світу та створюють загрозу для майбутнього людства.

Критерії та рівні класифікації глобальних проблем людства в контексті антропологічного осмислення міжнародного права

Умовно глобальні проблеми людства можна поділити за ступенем зв'язку з різними видами суспільних відносин на наступні групи:

- глобальні проблеми, що пов'язані з міжнародними відносинами: збереження миру, ядерна безпека та гібридні війни – що стали наріжним каменем у XXI ст та складають основну загрозу людству. На рівні із глобальними проблемами війни та миру, варто виокремити проблеми пов'язані із вирівнюванням соціально-економічного розвитку країн, реалізація прав націй на самовизначення та загроза міжнародного тероризму, що вже отримали міжнародний глобальний характер та потребують застосування спільних зусиль від держав і народів для її ліквідації;

- глобальні проблеми пов'язані із відносинами людини і суспільства: проблема боротьби із голодом; вирішення питання охорони здоров'я, що особливо загострилася в період піку пандемії COVID-19; глобальні проблеми у сфері освіти та проблеми у сфері культурно-інформаційних обмінів;

- глобальні проблеми, пов'язані із відносинами людини і природи: екологічна, енергетична, сировинна, продовольча та демографічна проблеми.

Зазначений перелік глобальних проблем людства не є вичерпним і може бути доповнений такими проблемами як: проблема міграції населення та біженців, глобальна проблема урбанізації у світі, глобальні проблеми наркоманії та злочинності, глобальні проблеми сталого розвитку та інші.

Сьогодні глобальні проблеми складають предмет особливої уваги світової спільноти через високу загрозу з боку людства в найкоротші терміни підірвати динамічну рівновагу біосфери планети, вичерпати традиційні енергетичні, сировинні і продовольчі ресурси суспільства, а в разі світової термоядерної катастрофи знищити не лише людську цивілізацію, але і життя на Землі.

Глобальний масштаб загроз стимулює до пошуку змін у взаємовідносинах між державами та усвідомлення необхідності застосування спільних зусиль по виробленню міждержавних стратегій дій у подоланні даних загроз.

Філософсько-антропологічні підходи розуміння міжнародного права

Глобальні проблеми людства актуалізували питання статусу міжнародного права і його роль у їх вирішенні. Разом з тим, осмислення міжнародного права повинне відбуватися на основі антропологічного підходу, оскільки кінцева мета міжнародно-правового регулювання – встановлення придатних для життя людини умов і збереження миру.

Філософія міжнародного права – трактування природного права в його співвідношенні з правом позитивним.

На аспектах філософії міжнародного права зосереджували сучасники Н. В. Ганіна, Б. А. Кістяковський, Р. А. Каламкарян, О. О. Мережко, П. І. Новгородцев, О. В. Солов'єв, та, окремо, класики філософсько-правової думки Гоббс, Руссо, Кант і Гегель.

Гегель вважав, що через тотожність мислення і буття, розумного і дійсного розумність природного права поширюється на міждержавні відносини. Природне право не може не бути міжнародним, загальнонародним, загальнолюдським. Саме тому в рамках філософії міжнародного права необхідно виявити, наскільки міжнародне право відповідає його природному ідеалу.

Природне право є однією з головних парадигм філософсько-правового та юридичного мислення, що спирається на ідею єдиних нормативно-ціннісних принципів, які панують у Космосі, природі та суспільстві й здатні слугувати мірилом справедливості та позитивного права. Норми природного права є універсальними та адресовані до всіх правоздатних суб'єктів. Вони є похідними від природного порядку речей, світобудови та природи людини як невід'ємної частини світобудови й «дозволяють людям пов'язувати своє існування із загальними першопочатками й першопринципами буття.

У широкому розумінні, природне право як система норм – це сукупність метафізичних духовно-моральних чеснот, яких повинна дотримуватися людина, підтримуючи онтологічні принципи світопорядку й обґрунтовуючи трансцендентальність власної свободної волі для активного гармонійного самозбереження у Всесвіті. Людина дотримується норм природного права, живучи за законами природи. Однак це потребує розуміння, усвідомлення, осмислення таких процесів, адже погляди людини формуються під впливом як природного, так і позитивного права, це називається виваженістю, поміркованістю, мудрістю. Тому під нормами природного права розуміють ті постулати природи, які людина свідомо, відповідно до власної совісті обирає для своєї поведінки.

П. М. Рабінович робить акцент на соціальній складовій природного права. На його думку, явище, що виникає незалежно від держави, має загальносоціальну природу, є загальносоціальним феноменом. Тому

природне (загальносоціальне) право – це певні можливості учасників суспільного життя, які об'єктивно зумовлюються рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх однойменних суб'єктів. Залежно від виду носіїв цих можливостей учений розрізняє права людини, права соціальних спільнот та права людства.

Лише через пізнання буття людини, її форм та характеристик можна пізнати природу людини та її глибинну сутність. Буття людини визначає людську природу, розкриває її сутність, тому природні права людини є об'єктивно визначеними її природою, ступенем розвитку суспільства та конкретно-історичними умовами його існування: необхідно застосувати філософсько-антропологічний підхід. Природне право зумовлене буттям людини, оскільки буття, за М. Хайдеггером, «є незмінним і всюди стосується нас, людей. але чого ми, власне, навіть не помічаємо... Цим іменем називається те, що ми розуміємо, коли говоримо: «є», і «було», і «буде».

Саме від ефективної діяльності, комунікації та співпраці держав залежить ефективність у вирішенні глобальних проблем людства шляхом застосування міжнародно-правових норм, а від так саме міжнародне право має скласти основу діалогу цивілізацій.

Роль і значення міжнародного права в сучасному світі невпинно зростає, розширюється коло регульованих ним відносин та ускладнюється структура.

Міжнародне право та протидія глобальним викликам та загрозам

Глобалізаційні процеси разом з усіма їх позитивними сторонами таять у собі також приховану загрозу для людства, іменовану глобальними проблемами людства, а від так єдиним шляхом вирішення глобальних проблем людства є встановлення конструктивного діалогу між цивілізаціями та впорядкування відносин між державами на основі норм міжнародного права, осмислених на основі антропологічного підходу, оскільки мета міжнародного права – це перш за все створення сприятливих умов для життєдіяльності людства, не зважаючи на зростання кількості глобальних проблем.

Питання до практичного заняття:

1. Філософсько-антропологічне розуміння глобальних проблем людства.
2. Класифікація глобальних проблем людства в контексті антропологічного осмислення міжнародного права.
3. Філософсько-антропологічні підходи до розуміння міжнародного права.

4. Міжнародне право як регулятор суспільних відносин в питанні протидії глобальним викликам та загрозам.

Питання для самостійної роботи:

1. Детермінування поняття глобальні проблеми людства в контексті антропологічного осмислення міжнародного права.
2. Передумови формування та посилення тенденції розвитку глобальних проблем людства в ХХІ столітті.
3. Глобальні проблеми сучасності пов'язані з міжнародними відносинами: збереження миру, ядерна безпека, реалізація прав націй на самовизначення, загроза тероризму, гібридні війни.
4. Глобальні проблеми пов'язані з відносинами людини і суспільства: боротьба з голодом, питання охорони здоров'я, культурно-інформаційні обміни.
5. Глобальні проблеми пов'язані з відносинами людини і природи: енергетична, екологічна, сировинна, продовольча, демографічна проблеми.
6. Міжнародне право як інструмент вирішення глобальних проблем людства в ХХІ столітті.

Теми рефератів:

1. Глобальні проблеми людства: класифікація та наукові підходи до трактування.
2. Філософські підходи до розуміння міжнародного права на прикладі праць Франсиско Суареса та Гуго Гроція.
3. Тематика глобальних проблем людства у доповідях провідних вчених світу. Історія еволюції та виникнення Римського клубу.
4. Глобальна проблема війни і миру. Ліквідація загрози планетарної військової катастрофи як умова вирішення глобальних проблем.
5. Глобальна енергетична проблема та її роль у загостренні енергетичної ситуації у світі на початку ХХІ столітті.
6. Глобальна екологічна проблема у ХХІ столітті.
7. Глобальна демографічна проблема та її місце в ієрархії глобальних проблем людства.

Рекомендовані джерела:

1. Гегель Г.В.Ф. Філософія права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсеянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсеянц. М.: Мысль, 1990. 524 с.

- 2.Энциклопедия философских наук. Философия духа (Том 3). Автор: Гегель. М.: Мысль, 1977.- 471 с.
- 3.Мережко А.А. Идея международного права: историко-социологический очерк : монография / А.А. Мережко. Киев : Юстиниан, 2011. 144 с.
- 4.Мережко А.А. История международно-правовых учений : учеб. пособие / А.А. Мережко. Киев : Таксон, 2006. 492 с.
- 5.Мережко А.А. Психологическая теория международного права (публичного и частного) : монография / А.А. Мережко. Одесса : Фенікс, 2012. 244 с.
- 6.Мережко А.А. Русская наука международного права в период Первой мировой войны : Russian Doctrine of International Law during First World War : монография / А.А. Мережко. Одесса : Фенікс, 2014. 225 с.
- 7.Мережко А.А. Типология норм международного права в свете психологической теории права / А.А. Мережко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса, 2011. Вип. 62. С. 281-293.
- 8.Мережко, О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики : монографія / О.О. Мережко. Київ : Таксон, 2002. 344 с.
- 9.Соловйов О.В. До питання про співвідношення та взаємодію національного і міжнародного права/ О.В. Соловйов // Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 3(16). С. 118-123.
- 10.Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О.В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.

Тема 6. Тенденція гуманізації міжнародного права

Лекційні питання:

1. Поняття й особливості гуманізації міжнародного права.
2. Гуманізація міжнародного права, що розкриває його межі.
3. Системне «ядро» гуманізації міжнародного права.

Поняття й особливості гуманізації міжнародного права

Фокус даної лекції направлений на критичну оцінку ідеї гуманізації міжнародного права. Протягом останніх двох десятиліть видатні вчені з обох боків Атлантики стверджували, що міжнародне право зазнає глибокої трансформації внаслідок впливу прав людини на загальне міжнародне право та його спеціальні режими. Хоча не всі вчені погоджуються щодо ступеня

цього впливу, здається, існує консенсус щодо того, що права людини справді є джерелом змін у міжнародному праві.

У теорії гуманізації міжнародного права спостерігається розповідь, яка має на меті зобразити «закон таким, яким він є», тобто визначити способи, як позитивне міжнародне право змінюється через права людини, щоб охопити еволюцію, яку породила його гуманізація і, головним чином, щоб проілюструвати вплив останніх на міжнародний правопорядок. У цьому сенсі теорію гуманізації можна розглядати як суміжну або, певною мірою, додаткову до іншої відповідної «великої» теорії, а саме, конституціоналізації міжнародного права.

Друга теорія захищає ідею існування ряду основоположних міжнародних норм, які забезпечують основу для емпірично спостережуваної тенденції, що веде до конституціоналізації міжнародного порядку.

Хоча немає консенсусу щодо того, що являють собою ці «космополітичні» норми, оскільки вони варіюються від імперативних норм до Статуту ООН або до конституційного оформлення деяких спеціальних режимів міжнародного права, таких як право СОТ чи Європейська конвенція з прав людини, конституціоналістична парадигма відрізняється від теорії гуманізації тим, що вона не лише розуміє ці конституційні особливості як позитивне право. Вони також створюють основу для розширення конституційної моделі на нові сфери з метою посилення певних нормативних ідеалів, таких як демократія.

Окрім об'єкта гуманізації міжнародного права, права людини є одним із елементів конституціоналізації міжнародного права. Ці теорії є двома окремими, але суміжними способами побачити «сучасне міжнародне право», пояснити переважаючі тенденції, а також зрозуміти динамізм і сили змін у ньому.

Незважаючи на те, що вони відрізняються, вони охоплюють спільну територію, поділяючи такі два ключові елементи: ідею появи на міжнародному рівні все більш відчутного ядра, тобто «*po uau dur*», а також ерозію суверенітету через неформальна квазівертикалізація системи, яка через своє волонтаристське походження та правило суверенної рівності традиційно розглядалася як – і справді була – просто горизонтальною.

Таким чином, конституціоналізація міжнародного права, навіть якщо перетинає ідею гуманізації, не буде зосереджена виключно на ній. Однак багато з того, що можна сказати про гуманізацію, також може охоплювати ідею конституціоналізації, принаймні в межах їхніх спільних характеристик.

Гуманізація міжнародного права, що розкриває його межі

Цей короткий порівняльний огляд має на меті висвітлити спільність двох теорій. Лекція стосується спільного простору, який вони ділять; однак вона вирішила зосередитися на гуманізації міжнародного права, оскільки ця теорія пропонує більш відчутну основу. Емпіричне спостереження за тим, як права

людини взаємодіють з іншими режимами міжнародного права та діють у загальному міжнародному праві, часто впливаючи на системні передумови його порядку, – деякі з яких розглядаються в основній частині цього дослідження – дає аргумент про те, що відчутність гуманізації міжнародного права більш зрозумілою. Наведений нижче аналіз має на меті не вимірювання впливу гуманізації, а критичну оцінку деяких її результатів.

У ряді випадків ідея надзвичайно гуманізованого міжнародного правового порядку, який різко змінився або покращився через завдяки правам людини, була перебільшена, якщо не неправильно витлумачена. Гуманізація міжнародного права поступово виявляє свої межі та реальні виміри.

Проте повідомлення, що міститься в цій лекції, є не лише критичним щодо гуманізації міжнародного права. Другий шлях більш позитивний і конструктивний. Стверджується, що, незважаючи на останні недоліки, гуманізація міжнародного права за своєю суттю містить «ядро», тобто системний *acquis*, який по суті складається з двох «основних» інструментів, а саме зобов'язань *erga omnes* і принцип належної обачності, які є як реальністю сучасного позитивного міжнародного права, так і потенціалом для подальшої гуманізації – в межах, звичайно, плюралістичного правового порядку, який залишається державоцентричним, а також побудований на основі суверенітету та державної волі як основної, але не виключної основи нормативної сили його правил.

Системне «ядро» гуманізації міжнародного права

Лекція спрямована на обговорення теорії гуманізації та фокусу на останніх випадках, коли це виявилось більш амбітним, ніж воно могло собі дозволити. Ідея полягає в тому, що, навіть якщо права людини мають певний вплив на міжнародного права, ця тенденція є трішки збільшеною. Якщо це правда, то ми повинні визнати, що певною мірою А. Пелле мав рацію, звинувачуючи деяких своїх колег у тому, що вони змішують свої бажання – тобто свою ідеологію – із законом, або іншими словами, *lex ferenda* з *lex lata*. Дійсно, це було доведено в ряді галузей права, таких як імунітет, дипломатичний захист і, звичайно, недійсні застереження. Завдяки відносно недавній практиці Комісія міжнародного права, а також низка міжнародних судових форумів застосували повноваження та відмовилися підтвердити нібито гуманізацію названих сфер міжнародного права.

Що стосується застережень до договорів, досить нагадати, що висновок Європейського суду з прав людини, якого дійшов у справі Лоїзиду, розпочав жваву дискусію щодо впливу недійсних застережень. Суд розглянув справу по суті, хоча застереження держави-відповідача щодо її компетенції було визнано недійсним на підставі її несумісності з «особливим» об'єктом і

метою ЄСПЛ. Таким чином, у сфері гуманізації міжнародне право, держава, яка робить застереження, повинна залишатися зв'язаною договором без переваг свого недійсного застереження. Після справи Лоїзиду президент Міжнародного суду ООН звинуватив Страсбурзький суд у фрагментації міжнародного права. Це розпочало ще одну дискусію, цього разу про так звану фрагментацію міжнародного права через, зокрема, «спеціальність» прав людини. Комісія детально розглянула питання застережень і нарешті припустила, що, по суті, немає жодних причин відступати від «*règle d'or*» міжнародного волонтаризму. Акцент робиться на державній волі. Відповідно до положення 4.5.3 Рекомендацій ІЛС.

Другий шлях, обраний на цій лекції, має на меті запропонувати більш позитивний розгляд теорії гуманізації.

Перше цілком очевидно. Через права людини особа зараз включена до всіх підручників міжнародного права. Міжнародне право буквально «гуманізоване», оскільки тепер містить зрілий набір основних норм, а також інституційний апарат, як регіональний, так і універсальний, для захисту прав людини.

Вважається, що існує зміна парадигми, яка полягає в поступовій відмові від класичної концепції державного суверенітету та «включенні гуманітарних проблем як вирішального елемента в виправдання дій держави». Слід визнати, що нормативна база не однаково розвинена щодо всіх суб'єктів міжнародного права. Особі чи, загалом, приватному суб'єкту пропонується більше захисту на міжнародному рівні, ніж вони мають зобов'язання та відповідальність. Тим не менш, правосуб'єктність залежить від потреб суспільства, і саме ці «потреби» призвели до появи міжнародного кримінального права або до – ще незрілого – права м'яких «зобов'язань» транснаціональних корпорацій у сфері прав людини, щоб наведіть два характерні приклади. Дорога все ще будується, і ідея гуманізації є постійним процесом.

Проте все це добре відомо. Хочеться підкреслити другий вимір реальності гуманізації міжнародного права. Таким чином, аргумент полягає в тому, що права людини зробили позитивний внесок у розвиток двох безцінних «системних інструментів», які водночас становлять реальність у міжнародному правопорядку та потенціал для подальших змін у напрямку гуманізація. Обидва ці інструменти виходять далеко за рамки прав людини. Проте в правах людини вони знайшли сприятливий ґрунт для застосування. Саме це пов'язує їх із правами людини як реальністю позитивного міжнародного права, а також робить їх основою, тобто можливістю для подальшої гуманізації.

Як уже пояснювалося на початку лекції, насправді ці два інструменти складають *acquis*, що є частиною сучасного позитивного міжнародного права. Як потенціал стверджується, що, хоча ці системні інструменти залишаються недостатньо вивченими, вони пропонують низку можливостей, які можуть радикально змінити обличчя міжнародного права, яким ми його знаємо. Однак як такі вони становлять лише *lex ferenda*. Вони відкриті для

еволюції, вони сприйнятливі та залежать від практики та волі, хто має владу формувати та змінювати міжнародне право.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття й особливості гуманізації міжнародного права.
2. Гуманізація міжнародного права, що розкриває його межі.
3. Емпіричне дослідження гуманізації міжнародного права.
4. Системне «ядро» гуманізації міжнародного права.
5. Lex lata.
6. Lex ferenda.

Питання для самостійної роботи:

1. Гуманізація збройних конфліктів: становлення концепції.
2. Проблеми гуманізації сучасного міжнародного права

Теми рефератів:

1. Праці Теодора Мерона
2. Роль міжнародних організацій в гуманізації міжнародного права

Рекомендовані джерела:

1. Філософія права, семіотика права, правова праксеологія та біоетика: перспективи взаємодії в розробці міжнародно - правових проблем. Павлишин О.В., Кравець В.М. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1163/1168>
2. Філософія права в процесі реформування правової системи України: теорія і практика. Фурса С.Я., Фурса Є.І. *Часопис Київського університету права*. 2020 р. № 3. с. 35 – 40.
3. A philosophy of International Law. F. Teson. Routledge. 17.06.2019. p. 5 – 76.
4. Philosophy of law: an introduction to jurisprudence. J.G. Murphy. 2018
5. Fundamental perspectives on international law. T.H. Slagter, J.D. Van Doorn. 2022
6. Revisiting the 'Humanization of International Law' Argument through the Lens of International Investment Law. F. Palombino. *Diritto del commercio internazionale*. 2020.
7. The role of principles and general principles in the “constitutional processes” of international law. C. Eggett. *Netherlands International Law Review*. 2019. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40802-019-00139-1>

Тема 7. Міжнародне право як загальнолюдська цінність

Лекційні питання:

1. Співвідношення понять «мораль» та «міжнародне право».
2. Визначальні цінності міжнародного права.

3. Концепція позитивізму (реалізму) в міжнародному праві.
4. Природно-правова концепція в міжнародному праві.

Вступ до теми

В процесі вивчення цієї теми здобувачі вищої юридичної освіти набувають теоретичні навички з питань, пов'язаних зі співвідношенням таких понять як «мораль» та «міжнародне право», визначальними цінностями міжнародного права та окремими концепціями його розуміння, а також іншими професійними знаннями, необхідними для майбутньої роботи.

План лекційного заняття до теми: «Міжнародне право як загальнолюдська цінність» розроблений з урахуванням елементів професійної спрямованості навчання здобувачів вищої юридичної освіти, що сприяє їх орієнтації як на практичну, так і на теоретичну діяльність після завершення отримання освіти.

Таким чином, вивчення теми «Міжнародне право як загальнолюдська цінність» є необхідною умовою формування сучасного кваліфікованого юриста.

Співвідношення понять «мораль» та «міжнародне право»

«Ніколи не стався до іншого тільки як до засобу, але лише як до мети в собі»

I. Кант

На думку І. Гетьман-П'ятковської такий підхід робить індивіда моральним, а державу — правовою, тому мораль та право перебувають у відносинах необхідної достатності.

Дослідження всієї цивілізаційної історії людства дозволяє стверджувати, що такі категорії як «мораль» та «право» неодмінно пов'язані між собою. Адже мораль визначає рівень свідомості в суспільстві, оскільки відображає його уявлення про справедливість, розумність, добросовісність та інші якості, що притаманні народу тієї чи іншої держави і наддержавному ступеню їх взаємодії на рівні норм міжнародного права.

Так, в основі обов'язковості норм міжнародного права лежать безумовно і вимоги моралі, зокрема, принцип «*pacta sunt servanda*», відомий з часів римського права, що в перекладі означає «договори мають виконуватись», трансформувався в міжнародне право з морального принципу бути вірним даному слову.

Норми моралі є безумовно тією рушійною силою, завдяки якій знаходять своє втілення та в подальшому розвиваються норми міжнародного права. Так, напочатку будь-яка норма існує виключно як моральне правило поведінки в суспільстві, а згодом набуває своє закріплення в формі норми права на національному та міжнародному рівнях.

Так, основні принципи міжнародного права є втіленням вимог міжнародної моралі. Основні принципи отримали офіційне міжнародно-правове визнання із прийняттям Статуту ООН. У преамбулі та статтях першій та другій Статуту ООН закріплено основні принципи, серед яких:

- принцип незастосування сили або погрози силою;
- принцип мирного вирішення міжнародних спорів;
- принцип невтручання в справи держави;
- принцип суверенної рівності держав;
- принцип співробітництва;
- принцип рівноправності й право самовизначення народу;
- принцип сумлінного виконання державами міжнародних зобов'язань;
- принцип непорушності державних кордонів;
- принцип територіальної цілісності держав;
- принцип поваги до прав людини та її основних свобод.

Визначальні цінності міжнародного права

Міжнародне право як загальнолюдську цінність можна визначати через призму різновекторного філософсько-правового аналізу його становлення і розвитку в період якісного розвитку й ускладнення всієї міжнародної системи.

Вихід за межі позитивістського розуміння міжнародного права дозволяє подивитися на нього у зв'язку з іншими явищами фізичного й соціального світу, а це обумовлює необхідність розгляду сутності міжнародного права крізь призму феномену прав людини.

Однією з характерних рис міжнародного права є його гуманізація, підвищення ролі людської особистості, зростання соціальної значущості міжнародних проблем, пов'язаних з людиною. Права людини є наріжним каменем соціальних перетворень, шляхом яких вибудовувалося сучасне громадянське суспільство.

Протягом ХХ століття вони перетворилися з сутнісної ознаки західної, європейської цивілізації, на універсальну цінність, що визнається міжнародним співтовариством. Про це, зокрема, свідчать численні міжнародні акти, які визнаються переважною більшістю країн світу.

Міжнародне право ХХІ ст. повинно стати міжцивілізаційним, враховувати взаємодію й ідейну боротьбу різних релігій, ідеологій, правових систем, цінностей і прагнути до їх синтезу.

Сучасні глобальні проблеми спроможне вирішувати лише об'єднане людство. Отже, основна цінність міжнародного права полягає в тому, що воно має стати основним фактором переходу людства до нового якісного стану, незалежно від назви цього стану (ноосфера, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство або антропогенна цивілізація).

Концепція позитивізму (реалізму) в міжнародному праві

Основними представниками позитивістської школи права є: О.Конт, Г.Гегель, Дж.Остін, К.Бергбом, А.Еспінас, Г.Кельзен, Г.Харт.

Правовий позитивізм набув свого розвитку в другій половині ХІХ ст. Зародження і розвиток правового позитивізму значною мірою зумовлений результатами розвитку наукової природничої думки і є своєрідною реакцією на філософські системи німецького ідеалізму.

Це було обумовлено усвідомленням ідеї права як фактору стабілізації суспільства, гарантії порядку і розвитку. Право набуло особливого культу, відбулось зміцнення авторитету права і держави.

Правовий позитивізм базується на політичній передумові, тобто на визнанні засадничої цінності держави, а також на вірі в експеримент, досвід, який з природничих наук переноситься у правові науки.

Основним завданням юридичної науки, згідно з цією теорією, є тлумачення та систематизація правових норм в намаганні стабілізувати ці норми.

У розвитку правового позитивізму можна виділити два напрями:

- континентальний, головним представником якого є К. Бергбом;
- англійський, або школа аналітичної (формальної) юриспруденції, ключовою постаттю в якому є Дж. Остін.

Природно-правова концепція в міжнародному праві

Основними представниками є: Т. Гоббс, Б. Спіноза, Ж. – Ж. Руссо, Ш-Л. Монтеск'є, Г.Гроцій, Ж. Дабен, А. Кауфман та ін.

Визначальні ознаки природно-правової школи права:

- правові норми повинні базуватись на об'єктивних засадах незалежно від волі людини;
- права людини мають визначатись найвищою соціальною цінністю;
- норми права повинні базуватись на природних правах;
- природне право є соціальною реальністю, що не залежить від волі держави та суспільства.

Саме в рамках філософської методології була обґрунтована доктрина «природних» прав людини, яка знайшла відображення як в національних правових системах, так і в міжнародному праві.

Теорія про природні права людини знайшла своє відображення і закріплення в статті першій Загальної декларації прав людини, затвердженій резолюцією генеральної Асамблеї ООН від 30 грудня 1948 р. Так, на рівні світового співтовариства був підтверджений тезис про те, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах».

Питання до практичного заняття:

1. Співвідношення понять «мораль» та «міжнародне право».
2. Визначальні цінності міжнародного права.
3. Концепція позитивізму (реалізму) в міжнародному праві.
4. Природно-правова концепція в міжнародному праві.

Питання для самостійної роботи:

1. Мораль сучасного суспільства та його вплив на міжнародне право.
2. Стан дослідження міжнародного права через аспект загальнолюдської цінності.

Теми рефератів:

1. Міжнародне право як загальнолюдська цінність в умовах воєнної агресії РФ проти України.
2. Людина, фізична особа, громадянин, особа без громадянства як суб'єкти міжнародного права: антропологічний вимір.

Рекомендовані джерела:

1. Бариська Я.О., Попович Т.П., Когут М.Г. Природно-правова і позитивіська школи права: порівняльний аналіз правових позицій// URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21340/1/Природно-правова%20і%20позитивістська%20школи%20права.pdf>.
2. Бехруз Х. Сравнительное международное право— актуальное направление правовых исследований / Х. Бехруз // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / МОН України, НУОЮА.— Одеса : Юрид. л-ра, 2016. — Том XVI. — С. 51—60.
3. Гавриленко О.А., Новікова Л.В., Сироїд Т.Л. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум. — Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. — 2016. — 676 с.
4. Гетьман-П'ятковська І. //Міжнародне право і міжнародна мораль: теоретико-правові аспекти порівняння і взаємодії// URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1337>.
5. Гетьман-П'ятковська І. //Політико – правові аспекти взаємодії моралі і міжнародного права в умовах суверенної держави// URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/795>.
6. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
7. Задорожна С.М. //Природо-правова природа основних принципів міжнародного права// URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3938/Задорожна.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Історія політичних та правових вчень //Тарас Андрусак// URL: <https://buklib.net/books/21871/>.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) 1950 р. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>.
10. Міжнародне право: підручник / А.В. Войцеховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків. — 2020. — 544 с.
11. Міжнародне публічне право: підручник / М.О. Баймуратов. - Київ; Одеса: Фенікс. — 2018. — 760 с.
12. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. / [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич та ін.]; за ред. В.В. Мицика. — Харків: Право. — 2019. — 416 с.

13. Права і свободи усіх людей – це найвища суспільна цінність URL:
<https://pon.org.ua/novyny/2813-prava-i-svobodi-usix-lyudej-ce-najvishhasuspilna.html>.

14. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL:
<https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>.

15. Що таке права людини? // URL:
<https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights-//>.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Хто є автором однієї з перших фундаментальних праць у міжнародному праві «Право війни та миру»?
 - А) Гуго Гроцій;
 - В) Арістотель;
 - С) Ласса Оппенгейм.
2. «Категоричний імператив» Канта, який стверджує першість моралі у відношенні до права:
 - А) «Не судить, та не судимі будете» ;
 - В) «Свобода кожної людини закінчується там, де починається свобода іншої» ;
 - С) «Поводься відповідно до такої максими, керуючись якою, ти в той же час можеш побажати, щоб вона стала загальним законом».
3. За Гегелем, вища ступінь розвитку права як «наявного буття вільної волі» у сфері моральності:
 - А) держави;
 - В) родини;
 - С) громадянського суспільства.
4. Концептуально цілісне філософське розуміння сутності і змісту права:
 - А) феноменологія права;

- В) філософське праворозуміння;
- С) доктрина права.

5. Юридична рівність, юридична свобода, юридична справедливість:

- А) соціально-фактичні цінності;
- В) духовні цінності;
- С) юридичні цінності.

6. Скільки форм правління виділяє Аристотель?

- А) 2;
- В) 4;
- С) 6;
- Д) 7.

7. Хто був першим мислителем, який сформулював поняття суверенітету, який, за його словами, представляє абсолютну та постійну владу республіки розробляти та скасовувати закони, оголошуючи та припиняючи війни, призначення посадових осіб, встановлення справедливості.

- А) Аристотель;
- В) Жан Боден;
- С) Макіавеллі;
- Д) Томас Гоббс.

8. Яка із зазначених характеристик НЕ належить до природно-правової школи права?

- А) правові норми повинні базуватись на об'єктивних засадах незалежно від волі людини;
- В) права людини мають визначатись найвищою соціальною цінністю;
- С) право є соціальною реальністю, що не залежить від волі держави та суспільства;
- Д) право і держава мають особливий культ і авторитет.

9. Хто із зазначених філософів відноситься до англійського напряму правового позитивізму?

- А) Б. Спіноза;
- В) Дж. Остін;
- С) Т. Гоббс;
- Д) К. Бергбом.

10. За якими ознаками виділяють глобальні проблеми людства:

- А) проблеми торкаються життєвих інтересів усього людства і потребують загальних зусиль для їх подолання;
- В) стосуються країн, що розвиваються, які становлять більшість частину

світу;

- С) уповільнюють темпи розвитку науки і техніки та є результатом діяльності людини;
- Д) гальмують процеси урбанізації.

11. Визначте групи глобальних проблем людства у XXI столітті:

- А) проблеми збереження миру, проблема зростання народонаселення, проблема тероризму;
- В) енергетична проблема, екологічна проблема, проблеми миру і війни, демографічна проблема;
- С) проблеми пов'язані із міжнародними відносинами, взаємовідносинами людини і природи;
- Д) проблеми пов'язані із міжнародними відносинами, взаємовідносинами людини і природи та глобальні проблеми пов'язані із взаємовідносинами людини і суспільства.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Філософське обґрунтування ідеї міжнародного права.
2. Формування філософських засад міжнародного права в античній філософсько-правовій думці.
3. Періодизація розвитку ідеї міжнародного права в античній філософсько-правовій думці.
4. Ідея міжнародного права у філософсько-правових ученнях Античної Греції.
5. Ідея міжнародного права у філософсько-правових ученнях Античного Риму.
6. Ідеї природного права у вчені Цицерона.
7. Вплив релігії на формування ідеї міжнародного права.
8. Основні підходи до вивчення релігійного фактора у міжнародних відносинах: системний; історичний; комунікативний; психологічний; цивілізаційний.
9. Глобальні релігійні системи(світові релігії) – християнство, іслам, буддизм: поняття, особливості та внесок кожної в становленні міжнародних відносин.
10. Вплив християнства на становлення міжнародного права.
11. Індуїстської релігії та її вплив на формування особливостей індійської цивілізації.

12. Вплив ісламу на розуміння міжнародного права.
13. Особливості китайського праворозуміння, що сформувалось під впливом релігійно-філософських концепцій даосизму, конфуціанства й легізму.
14. Характеристика міжнародно-правової концепції Гуго Гроція.
15. Філософсько-правові основи міжнародного права у творах Г. Гегеля.
16. Філософське підґрунття міжнародного права у творах І. Канта.
17. Характеристика поняття суверенітету держави.
18. Історичне становлення державного суверенітету.
19. Роль концепцій суверенітету в сучасному міжнародному праві.
20. Фактична концепція суверенітету в ХХІ столітті на міжнародному рівні.
21. Концепція суверенітету в ЄС.
22. Концепція суверенітету в конституціях фактичної держави.
23. Філософсько-антропологічне розуміння глобальних проблем людства.
24. Класифікація глобальних проблем людства в контексті антропологічного осмислення міжнародного права.
25. Філософсько-антропологічні підходи до розуміння міжнародного права.
26. Міжнародне право як регулятор суспільних відносин в питанні протидії глобальним викликам та загрозам.
27. Поняття й особливості гуманізації міжнародного права.
28. Гуманізація міжнародного права, що розкриває його межі.
29. Емпіричне дослідження гуманізації міжнародного права.
30. Системне «ядро» гуманізації міжнародного права.
31. *Lex lata*.
32. *Lex ferenda*.
33. Співвідношення понять «мораль», «правова культура» та «міжнародне право».
34. Визначальні цінності міжнародного права.
35. Концепція позитивізму (реалізму) в міжнародному праві.
36. Природно-правова концепція в міжнародному праві.
37. Соціологічна концепція в міжнародному праві.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://zakon1.rada.gov.ua> – Законодавство України.
2. <http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського
URL:
3. <http://www.president.gov.ua> – Президент України
5. <http://iportal.rada.gov.ua> – Верховна Рада України
6. <http://www.kmu.gov.ua/control> – Кабінет Міністрів України
7. <http://www.minjust.gov.ua/> – Міністерство юстиції України
8. <http://mfa.gov.ua/ua> – Міністерство закордонних справ України Судова влада України
9. <http://www.eisil.org/> – Vienna Convention on the Law of Treaties
10. <http://www.icj-cij.org> – Сайт Міжнародного суду ООН
11. <http://www.un.org> – сайт Організації Об'єднаних націй
12. <http://legal.un.org/ilc/> - сайт Комісії з міжнародного права ООН
13. <https://library.un.org> – сайт бібліотеки ООН
14. <http://www.bl.uk/onlinegallery/index.html> – British Library: Online Gallery
15. <http://www.chitalca.html> – Безкоштовні електронні підручники онлайн «Гуманітарні науки»
16. <http://www.filosof.com.ua/> Веб-сайт Інституту філософії НАН України ім. Сковороди
17. <http://www.un.org/russian/> Веб-сайт ООН
18. <http://ivakin.net/> – персональний сайт проф. Івакіна О.А.

19.<http://www.bihun.info/> персональний сайт Славіка Бігуна

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Серія «Навчально-методичні посібники»

ФІЛОСОФІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Навчально-методичний посібник

За загальною редакцією Х. Н. Бехруза

Електронне видання

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 6,06.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com